

OCENE
RECENSIONI
REVIEWS

Luisa Accati: POŠAST IN LEPOTICA. Oče in mati v katoliški vzgoji čustev. Ljubljana, Založba Studia humanitatis, 2001, 322 str.

Ideja, da moški ve boljše kot ženska, kaj je materinstvo, je eden temeljnih konceptov krščansko-katoliške teologije. S tem ko je katoliška cerkev, sestavljena praviloma samo iz moških, privzela za svoj simbol ženski lik Marije kot prototip materinskosti, je vplivala na biološko-kulturni odnos med materjo in sinom ter na socialno-politično odvisnost žensk od moških. O tem in še o marsičem drugem je razmišljala torinska zgodovinarica Luisa Accati, ki je v pričujočem delu večkrat prišla do sklepa, da je prav religija tista, ki je ženskam odvzela sposobnost samoopredeljevanja. Pri svoji analizi odnosa med materjo in sinom si je avtorica namreč pomagala z zgodovinskimi raziskavami pa tudi z antropološkimi in psihoanalitičnimi metodami. V videmskem Nadškofijskem arhivu je od leta 1975 do

leta 1990 preučevala fonde Svetega oficija in matrimonialia, ki zajemajo obdobje od šestdesetih let 16. stoletja do konca 18. stoletja, in pri tem vključila tudi raziskave študentov s tržaške univerze o teh fondih. Terensko delo je opravila v Vidmu v letih 1978-1988, kjer je zbirala življenjepise tamkajšnjih učiteljic in gospodinj iz srednjega razreda. Freudovega Ojdipa je uporabila kot univerzalno orodje, ki ji je pomagal razumeti dinamiko odnosa med očetom, materjo in sinom, pri čemer se je kombinacija spreminjala odvisno od interpretata, konteksta, zgodovinskega trenutka ali vidika, s katerega jo je opazovala.

Avtorica posveti velik del raziskave religioznim simbolom, natančneje simbolom krščanstva, znotraj katerih so se oblikovali družbeni fenomeni v zahodni civilizaciji. Čeprav naj bi religija od 19. stoletja dalje sodila v zasebno sfero, krščanske predelave čustev, ki zadevajo na primer odnose v družini, ni nadomestil noben drug družbeno sprejet način. Tako v tej primarni socializacijski družbeni celici še danes prevladujejo krščanski simboli, njihova normativna zmožnost pa je v nekaterih primerih večja kot takrat, ko so bili ljudje pobožnejši in so se redneje udeleževali obredov, saj ni več nadzorovana.

Religiozni simboli zadevajo rojstvo, smrt in poroko in tako ponazarjajo odločilne mejnike v družini in vsakdanjem življenju. Da bi avtorica našla potrditev v neposrednih izkušnjah bralk in bralcev, si je za izhodišče raziskave izbrala poročni obred v Vidmu, saj je večina ljudi, kot sama sklepa, že imela možnost tako ali drugače sodelovati pri poroki. Obravnava ga na treh ravneh: na ravni sedanosti, na ravni preteklosti, na koncu pa primerja antropološki kontekst obreda in zgodovinski kontekst koreografije, ki razkrije, kakšne naj bi bile glavne smernice katoliške vzgoje čustev.

Analizi kretenj in besed mladoporočencev, duhovnika in gostov sledi analiza obredne oprave navzočih ter slik in fresk na prizorišču. Kot ugotavlja avtorica, je sodobni poročni obred v Vidmu skupek konceptov, poročnih norm in vedenja, ki jih je uzakonil že tridentinski koncil (1546-1563) v drugi polovici 16. stoletja. V prvi polovici 18. stoletja, ko so bile te norme sprejete kot temelj poročnega obreda, se je uveljavil tudi kult brezmadežnega spočetja. Slavo in priljubljenost tega kulta slavi videmska cerkev, imenovana Oratorij čistosti, ki je bila zgrajena kmalu zatem in kjer se domačini še danes najraje poročajo. Za idejo notranje opreme je skrbel kardinal Daniele Dolfino, podoče pa sta naslikala umetnika Giovan Batista Tiepolo in njegov sin Gian Domenico Tiepolo. Nad oltarjem tako visi slika, ki ponazarja idealizirano Brezmadežno devico, lepoticico vseh lepotic. Levo in desno od oltarja so upodobljeni svetopisemski liki, pri čemer pade v oči dejstvo, da so poleg prizorov zlobnih in nasilnih očetovskih moških likov upodobljeni prizori zmagoslavja mladih in sinovskih likov. Vsi upodobljeni ženski liki so

pri teh spopadih na strani mladeničev oziroma sinov in so kljub materinski vlogi videti mladi. Kot pravi avtorica, ponazarjajo podobe na stenah Oratorija tekmovanje med mladeniči in očeti za materinski lik na oltarju.

Nevesta stopi na prizorišče oblečena v razkošno belo obleko, s čipkastim pajčolanom, bisernimi uhani in ogrlico, ki ponazarjajo čistost in poudarjajo njeno lepoto. Pri tem obredu se povzpne nad skupnost, iz katere prihaja, se primerja z Devico Marijo na oltarju, pred katero stoji kot pred ogledalom, in je s tem deležna njene svetosti. Toda nevesta popolnosti ne more doseči. Oče, ki jo pripelje k oltarju, s tem žrtvuje njeno devištvo v korist skupnosti in potomstva. Vse pohvale njeni lepoti, ki jih je deležna tega dne, imajo svoj namen: pripraviti jo do tega, da se bo žrtvovala za splošno dobro ter da se ne bo maščevala, ker bosta njena krepost in lepota oskrunjeni. Čeprav besede ženina in neveste sporočajo, da gre za enakopravno zvezo, nam torej podobe, ki zaljšajo prizorišče, sporočajo nekaj povsem drugega. Tako se tudi udeleženci obreda pomena teh simbolov ne zavedajo. Ne vedo, kaj ponazarjajo stranske freske v poročni cerkvi, in niti za hip ne pomislijo, da bi katoliško-tridentinska poroka lahko pomenila žrtvovanje neveste-device. Nevesta je namreč oseba brez lastne socialne identitete, in ko med poročnim obredom govori, govori v imenu duhovnika. Duhovnik je tisti, ki pri tem obredu preda nevesto laiku. Poroka je torej pogodba, sklenjena med laiki in kleriki, pri čemer so slednji moralno večvredni. Še več, ker je spoinost nekaj negativnega, imajo poročenega, seksualnega moškega za nakazo, pošast. Obred, ki smo mu torej priča v prvem poglavju, odseva bojazen duhovnikov pred lastno zanikano seksualnostjo, ki jo projicirajo na ženske.

Da bi avtorica poudarila zapletenost teh odnosov, si dovoli zaustaviti obred, saj želi povzeti celotni razvoj dogme o brezmadežnem spočetju in jo primerjati s sočasnimi razvojem, ki jo je doživljala ikonografija Brezmadežne. Nasprotje med njima, med tako imenovanimi besedami in podobami, razkriva konflikt med sinom kot duhovno in očetom kot posvetno oblastjo. Na podlagi tega konflikta lahko ocenimo posredniško vlogo žensk, ki jim jo je dodelila družba, saj se razkrije, da je posredništvo žensk pasivne in podredljive narave.

Zaradi izključitve vseh moških, ki nameravajo biti možje in očetje, nam religiozne podobe kažejo sliko aktivne vloge žensk, ki pa je lažna. Če si namreč ogledamo upodobitve prizora Marijine poroke skozi čas oz. čas pred in po tridentinskem koncilu, zaznamo nejasnost v odnosu med Jožefom in Marijo ter napetost tistih, ki sodelujejo pri njenem poročnem obredu. Jezna reakcija mladeničev na starca, ki se poroči z mlajšo žensko, simbolizira dejstvo, da sinovi ob devici materi nočejo prepoznati ne lastnega očeta ne materinega moža, zato ga skušajo izključiti. Marija na upodobitvah pasivno spremlja to agresivnost do Jožefovega lika, zato

se ta nikoli ne razreši, ampak poduhovi, ko se začne v prizorih pojavljati sam, na smitni postelji, brez povezav s svojo poroko. Krščanstvo se, kot pravi avtorica, obdrži kot religija nasilne in hkrati nerazrešene nestrpnosti do očeta: "Večno Marijino devištvo je večna nestrpnost do sinov do očeta, ki se zakrinka pod ženskimi podobami."

Da bi podprla svoje trditve, sledi razvoju podob idealizirane Brezmadežne ter nas seznanjajo, kako je Cerkev po tridentinskem koncilu nadzorovala umetnikovo svobodo pri upodabljanju ženskih likov. Krščanski sveti imaginarij je ponazarjal mater kot simbol plodnosti, lepote in katoliške cerkve ter nadvlado katoliške cerkve nad svetim in materinskim. Materinstvo ni prikazano kot materina aktivna reprodukcijska sposobnost, ampak le kot sinovo rojstvo. Mati je čista in pasivna, njen lik nima materinskih potez in je videti povsem mladosten. Idealizirana dogmatična Brezmadežna ponazarja politično in psihološko regresijo oz. vrnitev v adolescenco in s tem k podrejenosti. "To, kar hoče ona, ni pomembno, saj njena želja ne obstaja niti pred poroko niti po njej, skratka nikoli."

V katoliških deželah je skozi mater govorila katoliška cerkev, močna institucija, ki ni bila odvisna od državne oblasti in je obvladovala vso simboliko v zvezi z odnosi v družini na zavedni in nezavedni ravni. Od tridentinskega koncila dalje se je v katoliških deželah krepil sistem dvojnega očetovstva. Vsaka katoličanka je namreč svojemu otroku dala dva očeta, telesnega (moža) in duhovnega (duhovnika), pri čemer je bil biološki podrejen duhovnemu. To razmerje moči se je oblikovalo počasi, prek simbolov in vpliva, ki ga je imel duhovnik od konca 16. stoletja na žensko spolno moralo, in končno zaradi dejstva, da so bili otroci vse dalj v materini oskrbi. Medtem ko je bila papeževa avtoriteta neizpodbitni vir moči, so jo imeli biološki očetje bolj malo in še ta je bila mešanica spolnega nasilja in samovoljnosti, zaradi česar so se sinovi z njimi težko identificirali. Oče, kot pravi Luisa Accati, "... pogosto povzdigne glas, udari po mizi in uporablja očitno sredstvo zastraševanja, ki pa slabo prikrije njegovo šibkost." Oče ni tekmeč, ampak premaganec, ki je samo v napoto. Ta nerešljivi konflikt med očetom in sinom ima globoke razsežnosti v družbi, saj naj bi nelagodje v družini odsevalo neravnovesje civilne oblasti. Nerešljiv pa je zato, ker ženske nimajo socialne identitete in ker je njihova individualnost izničena.

Nova vprašanja, ki si jih zastavlja avtorica, in nekateri odgovori nanje zadevajo razumevanje današnjih družinskih in s tem družbenih vezi v zahodni družbi. Pri tem se izpostavi trdoživost simbolno-religioznega referenčnega okvira, ki je do danes kljub političnim spremembam ostal razmeroma nespremenjen. "Problem ni v katolištvu kot religiji ali instituciji, temveč v katolištvu kot dolgotrajni antropološki situaciji in strukturni drugačnosti, ki ni omejena le na nedavno pretoklost." Ključ za razumevanja čustvene vzgoje sinov, hčera, mož,

žena itn. je po njenem mnenju v verskem imaginariju. Simboli namreč učinkujejo drugače kot norme, na daljši rok. Zato se simbolični pomeni katoliškega poročnega obreda, ki ga opiše avtorica, v osnovi niso spremenili od časov tridentinskega koncila.

Pričujoča knjiga zahteva od bralca vso pozornost, saj je kot plod avtoričinega dolgoletnega dela bogata tako z zgodovinskimi podatki kot z antropološkimi in psihoanalitičnimi razmišljanji. Dogajanje je slovenskemu bralcu blizu, ker se njeno raziskovanje vrti okoli Italije, države kjer je bila katoliška tradicija močnejša od nacionalne in kjer so simbolične strukture najbolj ukoreninjene. Nenazadnje pa tudi zato, ker ima tudi na našem prostoru rimskokatoliška cerkev dolgo tradicijo in vpliv na družino. Knjiga je tudi izredno aktualna, saj se ukvarja z žensko problematiko na moderen način. Danes si ženske utirajo pot v znanost in nasploh v javno življenje. Za njihovo uveljavljanje v družbi poleg njih samih in raznih gibanj skrbijo tudi različne institucije za promocijo in uveljavljanje enakih možnosti. Zdi se, da se nekako zavedamo, da problemi obstajajo, kar pa vsekakor ni dovolj. Mizoginija, sovraštvo do žensk oz. strah pred njimi, je namreč še vedno eden glavnih problemov zahodne družbe, fenomen, ki povzroča konflikte, ki jim nismo kos. Če izhajamo iz lastne izkušnje konfliktnega odnosa s starši in iz sposobnosti, da ga presežemo, potem lahko upamo, da ga bomo sčasoma le odpravili.

Maja Gombač

Alessio Fornasin – Andrea Zannini (eds.): UOMINI E COMUNITÀ DELLE MONTAGNE. Paradigmi e specificità del popolamento dello spazio montano (secoli XVI-XX). Udine, SiDeS, Forum, 2001, 182 str.

Novembra 2000 je inštitut za statistiko Univerze v Bologni gostil tradicionalno mednarodno znanstveno posvetovanje Italijanskega društva za historično demografijo (Società italiana di demografia storica – SiDeS), ki je, v skladu s pomembnim okroglim datumom, nosilo naslov "La demografia storica italiana al passaggio del millennio" (Italijanska historična demografija na prehodu tisočletja). Zaradi številne udeležbe in raznolikosti obravnavanih vprašanj je znanstveni odbor zamenjal običajno objavo prispevkov v enem (navadno zelo zajetnem) zborniku z agilnejšimi in za knjižni trg mamljivejšimi tematsko-monografskimi zvezki, posvečenimi posameznim od sedmih tematskih sklopov. Kot prvi je izšel zvezek s prispevki o prebivalstvu hribovitih območij, ki sta ga uredila zgodovinarja A. Fornasin in A. Zannini z videmske in beneške univerze. Delo se sicer ne dotika neposredno našega gorskega oziroma hribovitega prostora, nanj pa je vredno opozoriti, ker so

podobne študije pri nas v močnem zaostanku in ostaja naš hriboviti svet z vidika teh specifik pretežno nepoznan in s tem izključen iz mednarodnih debatnih forumov o teh problemih.

Vedenje o zgodovini prebivalstva in družbenih skupnosti v hribovitem svetu, kot zelo specifičnem in svojstem bivalnem okolju, je namreč v zadnjih nekaj desetletjih zabeležilo pomemben napredek, ne samo na demografskem področju, ampak z vseh vidikov človekovega življenja in delovanja zgodovini. K temu so pripomogle razne stroke, od arheologije, geografije, družbene in gospodarske zgodovine ter etnologije do naravoslovnih znanosti, sociologije, antropologije in ne nazadnje historične demografije, ki ima v navezi z omenjenimi vedami velike zasluge za razvijanje inovativnih pristopov in dojemanja značilnosti hribovskega življenja. Prav vzajemno delovanje strok z združevanjem metodoloških ter vsebinskih znanj je pomenilo predpostavko tolikšnega uspeha. Historični demografi pa so pri tem zopet ugotovili, poleg novih aplikativnih potencialov, tudi in predvsem interdisciplinarno "odvisnost" svoje stroke, ki se ne more dokopati do pravih dognanj, ne da bi upoštevala znanja drugih ved in umeščala svoje analize v širši tematski kontekst.

Tem konceptnim in metodološkim vprašanjem je posvečeno tudi zajetno predstavitevno poglavje zbornika, v katerem urednika opozarjata na konjunktorni pomen leta 2000, ki je obrodilo izredno bero monografij, temelječih na multidisciplinarnem pristopu k historični demografiji in preučevanju zgodovine gorskih družbenih skupnosti. V 25 letih razvoja je ta pristop ovrgel marsikatero napačno prepričanje o zgodovini hribovitih območij, na primer predstavo o obstoju "tradicionalne", arhaične družbe in tezo o nerazvitem in preobljudenem svetu, nekakšni "tovarni prebivalstva" za potrebe mest in drugih središč gospodarskega razvoja, ki jo je izoblikoval sam Fernand Braudel. Hkrati je ta pristop utemeljil hipotezo o "umirjenjšem" demografskem sistemu z relativno nizko rodnostjo in smrtnostjo v primerjavi z visokim demografskim pritiskom, ki je sočasno označeval vsa druga okolja, in o osrednji vlogi nupcialnosti pri uravnavanju demografskega ravnovesja. Revidirano je bilo nadalje pojmovanje mobilnosti, ki je ni mogoče enačiti z odhajanjem "odvečnega" prebivalstva, temveč se je ujela z izpiljenimi gospodarskimi strategijami, zajemala med najsposonejšimi in najpodjetnejšimi segmenti prebivalstva, se navezovala na poklicno specializacijo in ostajala večinoma zvesta začasnim oblikam. Izničena je bila ne nazadnje stereotipna podoba gorskega človeka kot primitivnega in nekultiviranega nerodneža, kakršnega je od 18. stoletja dalje ustvarila meščanska kulturna miselnost.

Resnici na ljubo – ugotavljata avtorja – so najnovejše študije glede migracijske tipologije pokazale potrebo po relativizaciji teze o visoki poklicni specializaciji in nekakšnem aristokratskem statusu gorskih migrantov, saj